

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Факультет № 6
Кафедра соціології та психології

ПРОГРАМА

навчальної дисципліни «**Психологія агресії**»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Харків 2019

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 28.08.19 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 28.08.19 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін

Протокол від 28.08.19 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології (протокол № 7
від 28.08.19)

Розробники:

1. Доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук
Філоненко В.М.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри педагогіки та психології Харківської державної академії
фізичної культури, кандидат психологічних наук, доцент Павлик О.М.

2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського
національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук,
доцент Шиліна А.А.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Програма вивчення вибіркової навчальної дисципліни «Психологія агресії» складена відповідно до освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія (практична психологія).

Предметом вивчення навчальної дисципліни є особливості становлення, прояву та запобігання агресії у людини.

Міждисциплінарні зв'язки: вивчення даного курсу базується на знаннях основних положень загальної психології, соціальної психології, конфліктології.

Програма навчальної дисципліни складається з таких тем:

Тема № 1. Агресія: визначення і основні теорії.

Тема № 2. Теоретичні напрямки в описі агресії.

Тема № 3. Когнітивні моделі агресивної поведінки.

Тема № 4. Методи систематичного вивчення агресії.

Тема № 5. Становлення агресивної поведінки.

Тема № 6. Соціальні детермінанти агресії.

Тема № 7. Зовнішні детермінанти агресії.

Тема № 8. Індивідуальні агресивні детермінанти: особистість.

Тема № 9. Індивідуальні агресивні детермінанти: установки та гендер.

Тема № 10. Біологічні основи агресивного походження людини.

Тема № 11. Агресія в природних умовах.

Тема № 12. Превентивні заходи та управління агресією.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Мета: сформувати знання про цілі, функції та види агресії, основні теорії агресії, основні причини виникнення агресії; механізми становлення агресивної поведінки людини; особливості прояву агресії у різні вікові періоди, методи психологічної діагностики агресивності, індивідуальні та групові методи психокорекції агресивності.

1.2. Завдання: розглянути та проаналізувати теорії агресії, психологічні причини та прояви агресивності, оволодіти основними методами та методиками психокорекції дитячої агресивності.

1.3. Згідно з освітньою програмою здобувачі вищої освіти повинні:

знати: основні причини виникнення агресії; механізми становлення агресивної поведінки; особливості прояву агресії у різні вікові періоди;
уміти: діагностувати агресивність; відрізняти агресивну поведінку від агресивних станів; володіти психологічними методами корекції агресивної поведінки.

1.4. Форма підсумкового контролю (залік/екзамен).

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 240 годин / 8 кредитів ECTS.

1.5. Програмні компетентності:

Програмні компетентності, які формуються при вивченні навчальної дисципліни:		
Інтегральна компетентність	I. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері психології, що передбачають застосування основних психологічних теорій та методів та характеризуються комплексністю і невизначеністю умов.	
Загальні компетентності (ЗК)	ЗК-1	Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
	ЗК-8	Навички міжособистісної взаємодії.
	ЗК-9	Здатність працювати в команді.
Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СК)	СК-1	Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології.
	СК-3	Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків.
	СК-7	Здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації.

2. Короткий опис змісту навчальної дисципліни

Тема № 1. Агресія: визначення і основні теорії. Агресія: робоче визначення. Агресія як поведінка. Агресія і намір. Агресія як заподіяння шкоди або нанесення образи. Агресія, яка зачіпає живі істоти. Агресія зачіпає реципієнта, який прагне уникнути нападу. Ворожа агресія в протилежність інструментальній агресії.

Тема № 2. Теоретичні напрямки в описі агресії. Агресія як інстинктивне поведінка: вроджене прагнення до смерті і руйнування. Агресія як інстинктивне поведінка: психоаналітичний підхід. Агресія як інстинктивне поведінка: погляд на проблему з позицій еволюційного підходу. Агресія як прояв спонукання. Агресія як прояв спонукання: мотивація заподіяння шкоди або шкоди іншим. Агресивне спонукання: фрустрація і агресія. Агресивні тенденції: теорія посилів до агресії Берковица. Агресивне збудження: теорія переносу збудження Зільманна.

Тема № 3. Когнітивні моделі агресивної поведінки. Модель утворення нових когнітивних зав'язків Берковица. Взаємозалежність пізнання і збудження. Когнітивні моделі агресивної поведінки. Агресія як придбана соціальна поведінка: пряме і вікарне наuczіння насильству. Засвоєння агресивної поведінки. Регулятори агресивної поведінки. Концепція соціального навчання.

Тема №4. Методи систематичного вивчення агресії. Експериментальні та неекспериментальні підходи в дослідженнях агресії. Методи вивчення агресивної поведінки за допомогою опитування. Архівні дослідження.

Вербальна інформація про агресивну поведінку. Анкети. Особистісні шкали. Оцінювання іншими. Проективні методи. Спостереження агресії. Автомобільні сигнали. Міжособистісні конфронтації. «Ігрові» заходи агресії. Вимірювання вербальної агресії. Пряма фізична агресія: шкода без втрати. Лабораторні методи вивчення агресії. Вибір методу і підходу для вивчення агресії.

Тема №5. Становлення агресивної поведінки. Засвоєння агресивної поведінки. Взаємовідносини в сім'ї. Моделі сімейного впливу. Відношення «батьки – дитина». Взаємовідношення з братами та сестрами. Стиль сімейного керівництва. Покарання, контроль та інші фактори. Взаємодія з однолітками. Навчання агресивним діям. Агресія та соціальний статус. Демонстрація моделей агресивного походження: вплив агресії, що спостерігається. Навчання на живих зразках: спостереження інших людей. Ставши жертвою насильства. Моделі агресії в засобах масової інформації. Вплив когнітивних процесів на розвиток агресії. Розпізнавання та інтерпретація «посилів до агресії» в соціальних ситуаціях. Вибір та оцінка реакцій на агресію. Чи стійкий агресивний показник: як на підставі знань про агресивність в дитячих справах прогнозувати рівень агресивності в зрілих годах?

Тема №6. Соціальні детермінанти агресії. Фрустрація: запобігання шляху до бажаного як зовнішня агресія. Свідомство того, що фрустрація провокує або не провокує виникнення агресії. Від фрустрації до агресії: опосередковуючі фактори. Рівень фрустрації. Посили до агресії. Непередбачуваність фрустрації. Емоціональні та когнітивні процеси. Вербальний та фізичний напад: реальна і вдавана провокація як передумови агресії. Відкрита агресія. Помста. Пол і раса об'єкта як передумови агресії. Наказ є наказ: підпорядкування владі. Ефект присутності та вчинків третьою стороною. Присутність і статус сторонніх осіб.

Тема №7. Зовнішні детермінанти агресії. Агресія і жара. Лабораторні та архівні дослідження, їх протиставлення та розв'язання протиріччя. Шум і агресія. Ефекти тісноти. Вплив забрудненого повітря на агресію. Зовнішні посили до агресії як детермінанти агресивного походження. Індивідуальні характеристики як посили до агресії. Предмети як призвідники агресії. Мас-медіа як джерело посилює до агресії. Самоусвідомлення: нагадування ззовні про те, хто ми та що ми собою уявляємо.

Тема №8. Індивідуальні агресивні детермінанти: особистість. Особистість і агресія: риси характеру, що мають відношення до насильства. Особистісні риси, що мають відношення до агресивності у нормальних індивідів. Тривога і агресія: страх соціального несхвалення. Упереджена атрибуція ворожості: доведення дурних намірів інших. Роздільність і емоційна чуттєвість: бурхлива реакція на провокацію. Локус контролю: ведення особистого контролю та агресії. Модель поведінки осіб, схильних до коронарних захворювань та агресія. Відчуття сорому і агресія: від самонеприйняття до ворожості і гніву. Особистість і «нормальна агресія». Насильники: агресори, ті, що абсолютно не контролюють і надмірно контролюють себе.

Тема №9. Індивідуальні агресивні детермінанти: установки та гендер.

Індивідуальні детермінанти агресії: установки та гендер. Установки, системи цінностей та агресія. Забобон і міжрасова агресія. Агресія за відношенням до «чужака»: роль уявного конфлікту. Система цінностей та агресії: ефект від самозвернення до внутрішнього миру. Гендер і агресія: чоловіки та жінки як агресори. Гендер і агресія: чоловіки та жінки як об'єкти агресії. Першопричина гендерних відмінностей в агресії: генетика та соціальні ролі.

Тема №10. Біологічні основи агресивного походження людини. Роль факторів спадковості у формуванні агресивної поведінки людини. Аномалії, вивільнені половими хромосомами. Гіпотеза Y-хромосоми. Гіпотеза X-хромосоми. Гормони і агресивна поведінка. Центральна нервова система. Лімбічна система. Кора головного мозку. Взаємодія головного мозку та навколишнього середовища. Збудження і агресія. Вплив збудження на агресію. Схильність до збудливості, або реактивність. Вплив агресії на збудження. Застереження відносно біологічних джерел: «Пошук істини»; «Помилкові очікування»; «Побоювання біологічного втручання».

Тема №11. Агресія в природних умовах. Моделі впливу алкоголю та наркотиків на агресивність поведінки. Способи контролю за агресією у людини в стані алкогольного сп'яніння. Сексуальна агресія. Характеристики сексуального агресора. Алкоголь і сексуальна агресія. Вплив алкоголю на агресію по відношенню до жінок. Вплив алкоголю на сексуальне збудження. Модель впливу алкоголю на сексуальну агресію. Вплив порнографії на агресію. Вплив еротики на агресію. Вплив інтенсивної демонстрації порнографії. Вплив еротики на відношення до жінок. Агресія по відношенню до жінок. Природа сексуального/агресивного образу. Агресія, що пов'язана із спортивними подіями. Агресія глядачів. Агресія серед учасників. Міжособистісний конфлікт в звичних умовах.

Тема №12. Превентивні заходи та управління агресією. Покарання. Страх покарання. Здобуття вигоди за допомогою агресії. Сила і вірогідність боязні можливого покарання. Реальне покарання: чому воно учить? Покарання і кримінальне право: можливі парадокси. Катарсис. Розрядка напруги за допомогою агресивних дій. Емоційний катарсис. Катарсис і поведінкова агресія. Дія моделей неагресивної поведінки. Вплив моделей неагресивної поведінки. Когнітивні методи контролю агресії. Атрибуції і агресія. Вибачення або виправдання: чому вигідно говорити «пробачте». Індукція несумісних реакцій: емпатія, гумор і помірне сексуальне збудження як засоби запобігання людської агресії. Виробничий конфлікт. Тренінг соціальних умінь. Управління людською агресією.

3. Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна:

1. Берковиц Л. Агрессия. Причины, последствия, контроль / Л. Берковиц – СПб.: 2001. – 512 с.

2. Бэрон Р. Ричардсон Д. Агрессия. 2-е изд. / Р. Бэрон, Д. Ричардсон – СПб.: «Питер», 2014. – 416 с.
3. Ениколопов С.Н. Понятие агрессии в современной психологии / С.Н. Ениколопов // Прикладная психология. - 2001. - № 1. - С. 60-71.
4. Ильин Е.П. Психология агрессивного поведения / Е.П. Ильин - СПб.: «Питер», 2014. – 368 с.
5. Ковалёв П. Возрастно-половые особенности отражения в сознании структуры собственной агрессивности и агрессивного поведения / П. Ковалёв – СПб.: 1999. – 358 с.
6. Налчаджян А. Агрессивность человека / А. Налчаджян – М.: «Питер», 2007. – 736 с.
7. Сельченко К.В. Психология человеческой агрессивности / К.В. Сельченко. – Мн., 1999. – 471с.
8. Фурманов И.А. Детская агрессивность / И.А. Фурманов – М., 2002. – 192 с.
9. Фурманов И.А. Детская агрессивность: психодиагностика и коррекция / И.А. Фурманов – Минск, 1996. – 187 с.
10. Чижова С.Ю. Детская агрессивность / С.Ю. Чижова – Изд-во Академия развития, 2005. – 160 с.

Допоміжна:

11. Абрамова А.А. Агрессивность при депрессивных расстройствах: Дис. ... канд. психол. наук. / А.А. Абрамова - М., 2005. - 152 с.
12. Алфимова М.В., Трубников В.И. Психогенетика агрессивности / М.В. Алфимова, В.И. Трубников // Вопросы психологии. – 2000. - №6. – С. 117.
13. Бойко Н.Б. Проявления агрессивности несовершеннолетних осужденных женского пола / Н.Б. Бойко // Вопросы психологии. - 1993. - №4. - С.27.
14. Васильева Н.В. Агрессивное поведение и его соотношение с клинико-психологическими характеристиками индивида/ Н.В. Васильева //Актуальные вопросы клинической и социальной психиатрии - СПб.: СЗПД, 1999. - С.145-152.
15. Завражин С.А. Агрессивные фантазии в детском и подростковом возрасте / С.А. Завражин // Вопросы психологии. - 1993. - №5. - С.43.
16. Колосова С.Л. Детская агрессия / С.Л. Колосова – М.: «Питер», 2004. – 224 с.
17. Лоренц К. Л. Агрессия (так называемое «зло»): Пер. с нем./ К. Л. Лоренц – М.: Издательская группа «Прогресс», «Универс». – 1994.- 272 с.
18. Мельникова М. Граница тела и агрессивность: исследование детей 6-7 лет./ М. Мельникова - Ижевск: Удмуртский ун-т, 2003. - 126 с.
19. Молчанова Л.И. Влияние агрессивности на уровень учебно-познавательной мотивации младших школьников, обеспечивающей структуру их учебной деятельности: Дис. ... канд. психол. наук./ Л.И. Молчанова - Тверь, 2002. - 146 с.
20. Отто Ф. Кернберг Агрессия при расстройствах личности и перверсиях. – НФ Класс, 2001. – 368 с.

21. Перлз, Фредерик, Хломов Д.Н., Кедрова Н.Б., Костриков А.Н. Эго, голод и агрессия / Перлз, Фредерик, Д.Н. Хломов, Н.Б. Кедрова, А.Н. Костриков – М.: Смысл, 2000. – 358 с.
22. Реан А.А. Агрессия в структуре поведения возбудимой и демонстративной личности / А.А. Реан // Ананьевские чтения – 97. – 1997. - №2. – С.14.
23. Реан А.А., Трофимова Н.Б. Гендерные различия структуры агрессивности у подростков / А.А. Реан, Н.Б. Трофимова // Актуальные проблемы деятельности практических психологов. – 1999. - №3. – С.6.
24. Румянцева Т.Г. Агрессия и контроль / Т.Г. Румянцева // Вопросы психологии. – 1992. - №5/6. – С.37.
25. Сауфанов Ф.С. Психология криминальной агрессии / Ф.С. Сауфанов – М.: Смысл, 2003. – 300 с.
26. Семенюк Л.М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции / Л.М. Семенюк – М.: Флинта, 1998. – 96 с.
27. Холичер В. Человек и агрессия / В. Холичер – М.: Прогресс, 1975. – 132 с.
28. Эдвиг Антье Агрессивность / Антье Эдвиг – Фаир – Пресс, 2006. – 192 с.

4. Засоби оцінювання здобувачів вищої освіти

Питання, що виносяться на залік

1. Поняття агресії та агресивності.
2. Форми агресивної поведінки.
3. Нормативний підхід вивчення агресії.
4. Глибинно-психологічний підхід вивчення агресії.
5. Цільовий підхід вивчення агресії.
6. Емоційний підхід вивчення агресії.
7. Фрустраційна теорія агресивної поведінки.
8. Поняття агресії в теорії соціального навчання А. Бандури.
9. Поняття агресії в теорії спонукання.
10. Класифікація видів агресії виходячи з форм поведінки.
11. Класифікація видів агресії виходячи з відкритості прояву.
12. Класифікація видів агресії виходячи з мети.
13. Класифікація видів агресії виходячи з причини.
14. Класифікація видів агресії виходячи з спрямованості на об'єкт.
15. Психологічний підхід до класифікації видів агресії А. Басса.
16. Загальна характеристика конструктивної, деструктивної і дефіцитарної агресії.
17. Характеристика позитивної та негативної агресії.
18. Види дитячої агресивності.
19. Види патологічної агресії.
20. Особенності впливу спадкового чинника на формування агресивної поведінки.

21. Вплив хромосом на статеві відмінності в агресивній поведінці.
22. Роль андрогенів у формуванні агресивної поведінки.
23. Особливості нейропсихологічного методу.
24. Причини виникнення дитячої агресії.
25. Форми агресивної поведінки у дітей дошкільного віку.
26. Мотиваційна спрямованість дитячої агресивності.
27. Психокорекція агресивної поведінки дітей.
28. Агресія в підлітковому віці.
29. Агресія в зрілому віці.
30. Агресія в геронтологічному віці.
31. Біологічний підхід встановлення гендерних відмінностей в агресивній поведінці.
32. Соціокультурний підхід встановлення гендерних відмінностей в агресивній поведінці.
33. Експериментальний підхід дослідження агресії.
34. Неекспериментальний підхід дослідження агресії.
35. Методи дослідження агресії за допомогою опитування.
36. Методи дослідження агресії за допомогою спостереження.
37. Покарання як форма насильства.
38. Психологічні правила покарання дітей.
39. Катарсис та агресивна поведінка.
40. Емпатія, гумор як засоби запобігання людської агресії.

Питання, що виносяться на екзамен

1. Біологічні та соціальні причини виникнення агресії.
2. Вербальний та фізичний напад: реальна та уявна провокація до агресії.
3. Механізми становлення агресивної поведінки людини.
4. Стійкість агресивної поведінки.
5. Особливості прояву агресії в різні вікові періоди.
6. Вплив з боку оточуючих як передумова агресії: підкорення наказам, ефект присутності та вчинків третьої сторони.
7. Відмінності між агресивною поведінкою та агресивними станами.
8. Агресія і спека.
9. Психологічні методи коригування агресивної поведінки.
10. Шум і агресія (ефект тісноти, вплив забрудненого повітря на агресію).
11. Психологія терору і тероризму.
12. Зовнішні детермінанти агресивної поведінки (індивідуальні характеристики, різноманітні предмети, мас-медіа).
13. Психологія серійних убивць.
14. Особистість та агресія: риси характеру, що впливають на агресивність.
15. Убивство як крайній вияв агресії.
16. Основні теорії агресії.
17. Агресія як інстинкт.
18. Насильники як агресори.

19. Агресія як спонука.
20. Установки, система цінностей та агресія.
21. Агресія як соціальна поведінка.
22. Чоловіки і жінки як агресори.
23. Методи та основні методики систематичного вивчення агресії.
24. Чоловіки і жінки як об'єкти агресії.
25. Становлення агресивної поведінки.
26. Роль спадкового чинника у формуванні агресивної поведінки людини. Аномалії, пов'язані з Y- та X-хромосомами.
27. Соціальні детермінанти агресії.
28. Гормони та агресивна поведінка.
29. Агресія та її залежність від установок особистості та статі.
30. Центральна нервова система й агресія.
31. Біологічні основи агресивної поведінки людини.
32. Перешкода на шляху до бажаного як передумова агресії.
33. Агресія у природних умовах.
34. Превентивні заходи та управління агресією.
35. Сімейні взаємини, стиль сімейного керівництва, моделі сімейного впливу у засвоєнні агресивної поведінки.
36. Когнітивні методи контролю агресії (атрибуції, пом'якшувальні обставини, пробачення та виправдання).
37. Взаємодія з ровесниками, моделі агресії в ЗМІ у становленні агресивної поведінки.
38. Наркотики і агресія.
39. Вплив когнітивних процесів на розвиток агресії.
40. Сексуальна агресія: характеристики сексуального агресора; вплив еротички і порнографії на агресію.
41. Характеристики об'єкта агресії – стать та раса об'єкта як передумова агресії.
42. Алкоголь: моделі впливу алкоголю на агресивність поведінки; способи контролювання агресії у людини в стані алкогольного сп'яніння.
43. Агресія, пов'язана зі спортивними подіями: агресія глядачів; агресія серед учасників.
44. Катарсис як поведінкова агресія: розрядка напруження за допомогою агресивних дій. Емоційний катарсис.
45. Покарання: чи є покарання ефективним засобом попередження агресії? Страх покарання.
46. Емпатія, гумор та помірно сексуальне збудження як засоби запобігання агресії.
47. Управління агресією.
48. Агресія у відповідь. Помста як вид агресії.
49. Збудження і агресія.
50. Вплив моделей неагресивної поведінки на схильність до агресії.